

DESTRUKCE DŮSTOJNICKÉHO SBORU

1945–1958

Poválečná obnova armády

Způsob, jímž se po skončení druhé světové války vytvářel velitelský sbor československé armády, neměl v ostatních státech budoucího sovětského bloku obdobu. Vznikal ze všech zahraničních a domácích odbojových složek, ale i z vojáků meziválečné čs. branné moci, kteří se do odboje nezapojili nebo naopak sloužili v armádě Slovenského státu a ve vládním vojsku.

V polovině května 1945 byly přijaty Zásady pro převzetí důstojníků a rotmistrů z povolání do čs. branné moci. Tím začala první etapa předúnorové očisty armády. Každý důstojník a rotmistr podal žádost o přijetí do armády, v níž vylíčil svoji činnost v době nesvobody. K jejich posouzení byly na základě vládního usnesení vytvořeny centrální přijímací a odvolací komise a příslušné podkomise. V českých zemích bylo z téměř 10 000 podaných přihlášek 8 000 kladně vyřízeno a na Slovensku bylo přijato necelých 1 500 vojáků z povolání.

Druhou etapu budování velitelského sboru odstartovalo přijetí zákona č. 72/1946 Sb., o úpravě některých právních poměrů důstojníků a rotmistrů z povolání a o převzetí některých osob do československé branné moci ze dne 6. března 1946. Zřízeny byly tři přijímací komise (česká, slovenská, jiné národnosti) a jednotná odvolací komise pro celou armádu. Oproti zásadám první etapy byla pravidla pro přijetí mnohem přísnější a pro všechny uchazeče stejná. Do konce roku 1946 bylo podáno přes 13 000 žádostí, z nichž 12 500 bylo projednáno. Do činné služby nastoupilo 11 630 důstojníků, na 2 000 jich neprošlo a přes 600 případů nebylo rozhodnuto. Největší skupinu tvořili důstojníci meziválečné armády (9 000), potom následovali příslušníci zahraničního a domácího odboje (1 300) a následně příslušníci bývalé armády Slovenského státu (1 000). Z celkem 7 500 podaných přihlášek rotmistrů jich bylo na 6 000 projednáno kladně. Provádění zákona se stalo tvrdým politickým bojem mezi KSČ a demokratickými stranami a mělo za následek vytvoření nejednotného velitelského sboru atomizovaného do různých zájmových skupin.

Vojáci 1. čs. armádního sboru v osvobozené Praze dne 17. května 1945

*Tankisté Čs. samostatné obrněné brigády
na slavnostní přehlídce 30. května 1945*

*Prezident a vrchní velitel čs. branné moci
Edvard Beneš vítá dne 21. srpna 1945
na Staroměstském náměstí čs. příslušníky
RAF po návratu do vlasti.*

Vznik a poválečný vývoj Obranného zpravodajství

Počátky poválečné represe důstojnického sboru je nutno hledat již v založení Obranného zpravodajství (OBZ). Zřídil je z iniciativy sovětského NKVD v lednu 1945 velitel 1. čs. armádního sboru v SSSR brigádní generál Ludvík Svoboda. NKVD prosadil nejen organizační uspořádání, ale do vedoucích funkcí také přednostu npor. Bedřicha Reicina a jeho zástupce por. Karla Vaše, oba členy KSČ.

Porušování zákonů bylo běžnou praxí příslušníků OBZ v zájmu komunistické strany i sovětského spojení. I tuto hranici překročil například poručík OBZ Karol Pazúr, když s četařem Bedřichem Smetanou i dalšími postříleli 18. června 1945 na tzv. Švédských šancích u Přerova 265 civilistů včetně žen a dětí. Trestu se přes úsilí státních orgánů v podstatě vyhnul. Kontrola činnosti OBZ byla po válce minimální, stejně jako možnost odvolání proti nezákonnostem.

Klíčový vliv mělo OBZ již na prověrky vojáků, kteří byli po válce znovu přijímáni do armády. Na OBZ se vytvářely kompromitující materiály proti nepohodlným důstojníkům a generálům. I takto OBZ napomáhalo úsilí KSČ kádrově ovládnout armádu.

Od roku 1945 vytvářela KSČ systém branných a bezpečnostních komisí různých úrovní. Jejich členy se stávali také důstojníci OBZ. Své informátory mělo Obranné zpravodajství i v politických stranách, státních institucích, v médiích, a dokonce na Ministerstvu vnitra. Analyzovalo archivy a hledalo kompromitující informace, odposlouchávalo tajně telefony i v budově Hlavního štábu. Shromažďovalo závažné poznatky na všechny vojáky z povolání a sledovalo západní ambasády v Praze, zejména velvyslanectví USA. OBZ se podílelo i na únosech osob pro sovětskou nebo polskou stranu. Všechny významné informace směřovaly do aparátu KSČ.

*Bedřich Reicin na východní frontě
ještě jako osvětový důstojník*

Bedřich Reicin na Dukle s velitelem 1. čs. armádního sboru generálem Ludvíkem Svobodou

Plakát upozorňující na nutnost zachování vojenského tajemství výmluvně uvádí do atmosféry strachu, kterou vytvářelo Obranné zpravodajství.

Pravá Reicinova ruka a vykonavatel mnoha zločinů, Karel Vaš

Hořký návrat – odstavení zasloužilých účastníků zahraničního odboje na Západě v roce 1945

Rok 1945 znamenal triumf domácího a především zahraničního odboje. Ne všichni jeho účastníci však zažívali pocit vítězů. Armádní generál Lev Prchala, velitel čs. vojenské jednotky v Polsku v roce 1939, stál od druhé poloviny války ve Velké Británii v čele opozice proti oficiálnímu vedení odboje. V roce 1945 se nevrátil do vlasti a spolu s dalšími opozičními politiky založil v Londýně Český národní výbor, který kritizoval změny ve vnitropolitickém i zahraničněpolitickém vývoji třetí republiky.

Také někteří k vedení zahraničního odboje zcela loajální důstojníci zahraniční armády však byli pro novou československou armádu pro své k Sovětskému svazu příliš kritické postoje zcela „nepřijatelní“. Jednalo se především o generály Sergěje Ingra, Františka Moravce, Bedřicha Neumanna a Ondřeje Mězla.

V exilu zastávali po celou dobu války důležitá a zodpovědná vedoucí místa. Do Československa se však v červnu 1945 vraceli bez zařazení (jejich místa obsadili důstojníci, kteří bojovali na východní frontě) a za svou válečnou činnost se navíc na základě vykonstruovaných obvinění měli zodpovídat před polním soudem. Mězl byl na podzim 1945 penzionován. Neumann byl až do února 1948 „úsporným komisařem MNO“. Ingr s Moravcem stáli až do roku 1947 mimo službu. Teprve v samém závěru tohoto roku se jim podařilo vyvrátit vymyšlená obvinění a byli povoláni zpět do služby. Moravec byl jmenován velitelem 14. divize v Mladé Boleslavi a Ingr čs. velvyslancem v Nizozemsku.

Také generálové Karel Janoušek a Heliodor Píka byli odsunuti na místa, která bylo možné označit jako pres-
tižní, avšak bez většího vlivu a neodpovídající významu jejich zásluh o obnovu československé nezávislosti.

*Armádní generál
Lev Prchala
se v letech
války postavil
v Londýně do čela
protibenešovské
opozice.*

*Ministr národní
obrány londýnských
vlád generál
Sergěj Ingr musel
po návratu do vlasti
čelit nesmyslným
obviněním. Teprve
v roce 1947 byl
jmenován
čs. velvyslancem
v Nizozemsku.*

Stejným obviněním jako generál Ingr čelil i bývalý velitel exilové vojenské zpravodajské služby generál František Moravec. Také pro něj se našlo uplatnění teprve na konci roku 1947.

Další z bývalých vedoucích osobností čs. zahraničního odboje, generál Bedřich Neumann, zastával až do února 1948 podřadné místo „úspěšného komisaře MNO“.

Generál Ondřej Mězl byl z místa velitele čs. mise u štábu generála Eisenhowera poslán již k 1. květnu 1945 z politických důvodů do výslužby.

Intriky proti představitelům domácího odboje

V obnovené republice měly mít vliv na směřování státu všechny složky odboje. Jen několik dní po osvobození bylo však skutečné velení Pražského povstání odstaveno. Jeho významní představitelé byli perzekvováni již před únorem 1948.

První výhrada sovětské strany k České národní radě přišla již 11. května. Sovětský velvyslanec v Praze Valerian Zorin pak poslal 31. května 1945 dopis předsedovi čs. vlády Zdeňku Fierlingerovi. Sovětská strana v dopise opakovala, že ČNR přijetím německé kapitulace 8. května v Praze umožnila záchranu německých vojsk, rozdrčených Rudou armádou na přístupech k Praze. Zorin diplomaticky, ale jasně žádal o odstranění konkrétních osobností ČNR z funkcí. Povstalecký vojenský velitel Velké Prahy brigádní generál Karel Kutlvašr tak byl již 28. května přeložen do Brna a zanedlouho penzionován. Velitel výsadku z Londýna Platinum-Pewter a vedoucí vojenské sekce ČNR kapitán Jaromír Nechanský byl přeložen z Ministerstva národní obrany k 1. tankové brigádě. Po únoru byl zatčen, odsouzen k trestu smrti a v červnu 1950 popraven.

Perzekuce postihla i brigádního generála Františka Slunečka. Od prosince 1939 až do konce války žil v ilegality. Od jara 1945 stál v čele ilegálního vojenského velitelství „Alex“ s širokou sítí spolupracovníků. Připravil plán povstání a organizoval ilegální československou správu. Po válce sice krátce vykonával funkci velitele I. sboru v Praze, ale již roku 1946 byl poslán do výslužby. Na podzim 1948 byl rovněž zatčen a několik měsíců držen ve vazbě. Ačkoliv nebyl nakonec obviněn ani soudně trestán, v roce 1950 jej degradovali na vojína a následujícího roku nuceně vystěhovali z Prahy.

V pondělí 28. května se na Pražském hradě konala před prezidentem republiky Edvardem Benešem přehlídka bojovníků Pražského povstání. Původně ji měl vést předseda vojenské komise ČNR (a parašutista vyslaný Londýnem) Jaromír Nechanský. Komunistům se tomu podařilo zabránit a dosáhnout toho, že přehlídku vedl spolu s generálem Kutlvašrem zástupce marginálního „Vojenského štábu Ústřední rady odborů“.

Přehlídce 28. května 1945 přihlížel prezident Beneš, předseda vlády Fierlinger, ministr vnitra Nosek, ministr národní obrany Svoboda a primátor Vacek.

Povstalecký vojenský velitel Velké Prahy brigádní generál Karel Kutlvašr byl nakonec koncem roku 1948 zatčen a vězněn až do roku 1960.

Vztah předsedy vlády Fierlingera k velvyslanci Zorinovi jako by symbolizoval záběr z jedné poválečné recepcce.

Únorový převrat 1948

Zvyšující se politické napětí mezi KSČ a nekomunistickými stranami přerostlo do hluboké politické krize na začátku roku 1948. Dne 20. února 1948 podalo dvanáct nekomunistických ministrů demisi. Následujících šest únorových dní vládní krize se změnilo v souboj mezi prezidentem Edvardem Benešem a vedením KSČ o přijetí demise a doplnění vlády tajnými členy nebo sympatizanty KSČ z řad nekomunistických politických stran.

Vyostření vnitropolitického boje nastolilo otázku, jak se v případě rozhodujícího střetnutí zachová československá armáda. V předvečer února 1948 se velitelský sbor čs. armády dělil do tří hlavních skupin: důstojníci a rotmistři – komunisté a jejich sympatizanti (asi 20–25 procent), vojáci z povolání stojící na zásadách demokracie a inklinující k demokratickým stranám (okolo 15–20 procent) a asi 60 procent velitelského sboru politicky indiferentní a vyčkávací. Rozkaz k vnitřnímu nasazení armády mohl vydat jen prezident republiky s předsedou vlády s vědomím ministra národní obrany. Prezident E. Beneš jako vrchní velitel čs. branné moci během krize žádný rozkaz týkající se armády nevydal, pouze vyslovil požadavek neutrality a nevměšování armády do vnitřních záležitostí. Postoj armády vyjádřili svoji účastí na ustavujícím zasedání Ústředního akčního výboru Národní fronty velitel Oblasti I arm. gen. Karel Klapálek, náčelník Hlavního štábu čs. branné moci arm. gen. Bohumil Boček a ministr národní obrany arm. gen. Ludvík Svoboda, který zdůraznil ve svém projevu jednotu armády a lidu, ale zároveň zmínil odkaz T. G. Masaryka a věrnost vrchnímu veliteli. Ve zvláštním rozkazu z 24. února vyzvali Svoboda s Bočkem příslušníky armády ke klidu a zdůraznili, že čs. armádě nepřísluší vměšovat se do vnitropolitických sporů. Československá armáda jako celek zůstala stranou hlavních událostí a do únorové krize výrazněji nezasáhla. Splnila tak to, co od ní její vrchní velitel požadoval.

*Klement Gottwald 21. února 1948
na Staroměstském náměstí*

Ministr národní obrany generál Ludvík Svoboda na schůzi Ústředního akčního výboru Národní fronty dne 23. února 1948

Přestože československá armáda nezasahovala do vnitřních záležitostí, její vojáci účasti na shromážděních vyjadřovali své názory (dáv před budovou sekretariátu ÚV KSČ).

Obsazený sekretariát Čs. strany národně socialistické

První vlna armádních čistek

Prvním a základním krokem, který měl KSČ zajistit ovládnutí armády, byla změna složení jejího velitelského sboru. Proto k prvním čistkám mezi vojáky z povolání začalo docházet hned po 25. únoru 1948, kdy byli z armády propuštěni generálové a vyšší důstojníci, které mělo na svých seznamech 5. oddělení Hlavního štábu čs. branné moci. Velmi brzy politicky motivované čistky nabýly charakter totální destrukce celého velitelského sboru čs. armády a byly umocněny systémem následných represí, zasahujících nejen propuštěné vojáky z povolání, ale i jejich rodinné příslušníky. Primární formou represí proti velitelskému sboru bylo propuštění z armády doplněné odnětím vojenské hodnosti, vyznamenání, titulů, výsluhy či důchodu. Vyšší formou postihu důstojníků bylo jejich zatčení a vyšetřování, které ve většině případů končilo soudním postihem.

První etapa trvala od konce února do dubna 1948 a jejím motivem a cílem bylo zajistit a zdůvodnit únorový převrat. Obětí se proto stali téměř výhradně ti generálové a důstojníci, jimž KSČ nevěřila již v letech 1945–1948 a dostali se na seznamy nespolehlivých. V necelých dvou týdnech po 25. únoru bylo z armády propuštěno 27 generálů (například Heliodor Píka, Karel Janoušek, Alois Liška, Karel Kutlvašr, František Moravec) a 344 důstojníků. Do poloviny dubna k nim přibýlo dalších 469 důstojníků. Většina z nich byla spjata s čs. vojenským odbojem na Západě. K zatčení propuštěných důstojníků došlo jen výjimečně, zpravidla pro jejich předchozí angažovanost v národně socialistické straně. Před soudem stanuli teprve v září 1948. Jejich tresty, vzhledem k těm později udělovaným, byly poměrně nízké – pohybovaly se do 8 let vězení.

*Předseda vlády
Klement Gottwald
přehlíží dne
28. února 1948
nastoupené jednotky
SNB a dělnických
milicí.*

Klement Gottwald přijíždí oznámit výsledek jednání.

Generální tajemník ÚV KSČ Rudolf Slánský, který z ústředí sekretariátu řídil všechny akce strany, v rozhovoru s ministrem Svobodou.

Václavské náměstí 29. února 1948 zaplnilo na 130 000 delegátů, kteří se zúčastnili sjezdu rolnických komisí v Praze.

Také „kulturní fronta“ vyjádřila podporu doplněné vládě.

Armádní generál Alois Liška a jeho rodina

První vlna čistek v armádě začala jen několik hodin po komunistickém převratu a probíhala zhruba do konce dubna roku 1948. Během ní bylo postiženo 27 generálů a 344 důstojníků jiných hodností, kteří byli Obranným zpravodajstvím sledováni již v době před únorem. K nim bylo na základě protikomunistických postojů ve dnech převratu přiřazeno dalších asi 470 důstojníků.

Většina postižených patřila k aktivním účastníkům prvního i druhého domácího, ale především zahraničního odboje. Jedním z nich byl také armádní generál Alois Liška.

Ten byl během 1. světové války důstojníkem ruských legií a nacistická okupace jej zastihla jako velitele dělostřeleckého pluku 51. Zapojil se do formování odbojové organizace Obrana národa a před hrozcím zatčením se mu v únoru 1940 podařilo uprchnout za hranice. Sloužil u čs. zahraničních jednotek ve Francii a ve Velké Británii, kde se v březnu 1943 stal velitelem Československé samostatné (od září téhož roku obrněné) brigády, kterou vedl i během sedmiměsíčních bojů u severofrancouzského přístavu Dunkerk v době od října 1944 do května 1945.

Po návratu do vlasti byl v létě 1945 ustanoven velitelem Vysoké školy vojenské v Praze, která vychovávala budoucí vedoucí složku armády. Z této zodpovědné funkce byl odvolán již 29. února 1948 a postaven pod policejní dohled. V červnu 1948 se mu podařilo za dramatických okolností odejít znovu do exilu.

Nový režim se pomstil alespoň na jeho rodině, která zůstala v Československu – jeho zeť a blízký spolupracovník z války, pplk. gšt. Bohumil Pelikán, byl odsouzen na 15 let a z vězení byl propuštěn až v roce 1960.

Alois Liška žil v Londýně. Výrazně se angažoval v aktivitách čs. exilu. Zemřel 7. února 1977.

*Alois Liška jako důstojník čs. zahraniční armády
ve Velké Británii na snímku z léta 1940*

Dne 9. května 1945 krátce po kapitulaci německé posádky v Dunkerku. Přesně týden před tím zahynul na pochodu smrti z koncentračního tábora generálův syn Jaroslav.

Alois Liška v roce 1965 na oslavě svých 70. narozenin s kardinálem Josefem Beranem

Armádní generál Alois Liška v době, kdy stál v čele Vysoké školy vojenské a Kurzu pro vyšší velitele v Praze.

Provokace komunistických tajných služeb

Řada vojáků, kteří se neztotožňovali s novým režimem, se po únorovém převratu rozhodla pro odchod do exilu. Mnozí předpokládali, že brzy dojde ke konfrontaci mezi Východem a Západem, která povede k pádu komunismu nejen v Československu, ale i v ostatních zemích střední a východní Evropy. Za hranicemi se vojáci často dávali k dispozici rodícímu se třetímu odboji a zpravodajským službám demokratických mocností.

Komunistické bezpečnostní složky se snažily čelit tomuto problému organizováním provokací. Zatčení vojáka z povolání při přechodu hranic, klasifikované jako vojenská zrada, totiž v prvních měsících po únoru představovalo jednu z mála možností vynesení mnohaletého trestu odnětí svobody.

Jednou z obětí této praxe se stal mjr. René Černý. V letech 2. světové války byl důstojníkem čs. zahraniční armády na Západě. Kapitulace Německa jej zastihla jako velitele tankové rotы Československé samostatné obrněné brigády na frontě u severofrancouzského Dunkerku. Po návratu do vlasti absolvoval s výborným prospěchem Vysokou školu válečnou a následně se stal členem jejího pedagogického sboru.

Krátce po komunistickém převratu se rozhodl odejít znovu za hranice. Při organizování přechodu však narazil na provokatéra a 1. května 1948 byl zatčen. V prosinci téhož roku byl Státním soudem odsouzen na 19 let do vězení. Po nezdařeném pokusu o útěk z věznice v Plzni na Borech na podzim 1949 mu byl trest změněn na doživotí. Spolu s ním byl souzen také generál Karel Janoušek, který se do vězení dostal v podstatě stejným způsobem jako Černý.

To však bylo jen předehrou tragédie mnohem vážnější. René Černý byl na jaře 1950 vybrán do zinscenovaného procesu proti skupině vězeňských dozorců. Byl obviněn z přípravy povstání a odsouzen k trestu smrti. Dne 23. května 1950 byl v Praze na Pankráci spolu s bývalým poslancem Stanislavem Brojem a strážmistrem Čeněkem Petelíkem popraven.

René Černý jako důstojník čs. zahraniční armády ve Velké Británii

V černém tankistickém baretu Royal Armoured Corps

Na poválečném snímku, již jako major československé armády.

Spolu s Reném Černým byl k smrti odsouzen a 23. května 1950 popraven také bývalý poslanec Ústavodárného národního shromáždění za Čs. stranu lidovou Stanislav Broj.

Třetím k smrti odsouzeným a popraveným v tomto vykonstruovaném procesu byl vězeňský dozorce, strážmistr Čeněk Petelík.

Druhá vlna poúnorových čistek

Druhá etapa čistek v československé armádě proběhla od května 1948 do února 1949 a kryla se s úsilím komunistické strany vytvořit nové struktury mocenských institucí, které měly komunistům zajistit mocenský monopol. Pro provádění čistek v armádě byl přijat zákon č. 134/1948 Sb., který rozdělil důstojníky podle politické spolehlivosti do několika kategorií, proti nimž byl volen rozdílný přístup. Někteří byli ihned propuštěni a často následně zatčeni, jiní mohli pod dohledem Obranného zpravodajství, stranických organizací a orgánů prokázat, že si důvěru nového režimu zaslouží.

Na počátku této etapy došlo k zatčení generála Heliodora Píky, který byl v lednu 1949 odsouzen k trestu smrti. Průběh procesu a rozsudek potvrzovaly, že represe proti tzv. nepřátelům komunistického režimu nabývaly na intenzitě a představitelé komunistické diktatury sahali k nejdrastičtějším postihům. Vedle rozsudků smrti byly udělovány tresty mezi 15 až 20 lety vězení, popřípadě doživotí.

Pro druhou etapu bylo rovněž typické organizování různých provokací ze strany Obranného zpravodajství, které nespolehlivé důstojníky kompromitovalo a umožňovalo jejich zatčení a následné odsouzení. V této etapě začalo nové vyhledávání „nespolehlivých“, které se stále častěji měnilo v jejich vyrábění. Členové Užšího poradního sboru ministra národní obrany na počátku března 1949 konstatovali, že kromě 155 generálů a důstojníků, jimž se podařilo uprchnout do zahraničí, byla už většina ostatních „reakcionářů“ objevena a z armády propuštěna. V tomto období opustilo armádu okolo 2 000 generálů a důstojníků. Velké čistky proběhly také mezi vojenskými akademiky ve Vojenské akademii v Hranicích a v Letecké vojenské akademii v Hradci Králové.

Dne 30. května 1948 proběhly volby do Národního shromáždění, ve kterých byla poprvé uplatněna jednotná kandidátka Národní fronty.

Prezident Edvard Beneš odmítl podepsat Ústavu 9. května upevňující komunistický režim v ČSR a abdikoval. Novým prezidentem byl v červnu 1948 zvolen Klement Gottwald.

Výstoupení vojáků s tankovou technikou na XI. všesokolském sletu

Pohřeb Edvarda Beneše

Heliodor Píka jako oběť druhé vlny čistek

Asi nejznámější vojenskou obětí druhé fáze perzekuce armády se stal divizní generál Heliodor Píka. Narodil se 3. července 1897 ve Štítině, okres Opava, v rodině chudého koláře. Vystudoval ale reálné gymnázium. Zahájil i studium farmacie, ale musel narukovat do rakousko-uherské armády. Po zjetí se stal příslušníkem čs. legií v Rusku a později ve Francii, účastnil se i zajišťovacích akcí na Těšínsku a Slovensku. V letech 1919–1920 vystudoval francouzskou vojenskou školu v Saint-Cyr. Působil pak na Vojenské akademii v Hranicích, v letech 1925–1926 vystudoval Válečnou školu v Praze a 1926–1928 Válečnou školu v Paříži. V letech 1932–1936 byl vyslán jako vojenský přidělenec do Bukurešti, později s akreditací i pro Turecko. Po nacistické okupaci zbytku českých zemí odešel už koncem března 1939 z Protektorátu přes Polsko do Bukurešti. Pomáhal odchodům čs. občanů do odboje a později působil jako vedoucí zpravodajské skupiny v Istanbulu.

V roce 1941 se stal Heliodor Píka (tehdy plukovník) vojenským přidělcem československé exilové vlády v SSSR. Měl velké zásluhy na vzniku a kádrovém naplnění čs. jednotky v SSSR. Vždy důsledně hájil zájmy londýnské exilové vlády. To vedlo k neshodám se sovětskou stranou i československými komunisty, kteří se již v době války snažili jednotku ovládat. Přesto byl vysoce respektován pro své profesionální schopnosti. V prosinci 1943 byl Píka povýšen do hodnosti brigádního generála a v srpnu 1945 na divizního generála.

Po válce generála Píku intenzivně sledovali a odposlouchávali příslušníci Obranného zpravodajství. Hned v únoru 1948 byl odstraněn z armády. Přestože se generál Píka nedopustil žádné činnosti proti nové moci, 5. května 1948 byl v době nemocniční hospitalizace zatčen. Bez důkazů jej účelově obvinil vojenský prokurátor Karel Vaš. Ve dnech 26. až 29. ledna 1949 byl Státním soudem odsouzen k trestu smrti. Dne 21. června 1949 generála Píku popravili ve věznicích Plzeň-Bory.

*Poválečný portrét
generála Píky*

Jednou z obětí činnosti OBZ byl generál Heliodor Pika. Na snímku z 22. dubna 1944 předává bojový prapor 2. paradesantní brigádě v SSSR.

Rozsudek nad div. gen. H. Pikou

Va dnech 26.—28. ledna bylo před vojenským senátem státního soudu v Praze hlavní přelčení s div. gen. v. v. Heliodorem Pikou, který byl státním prokurátorem obžalován pro několik případů zločinu vojenské zrady a zločinu zneužití úřední moci.

Při hlavním přelčení bylo listinným materiálem, svědky, jakož i vlastním domněním obžalovaného prokázáno, že div. gen. Heliodor Pika, který v letech 1945-48 zastával vysokou funkci zástupce náčelníka hlavního štábu, byl v té době v tajném styku s významnými členy britské zpravodajské služby a vyrazoval jim velmi důležitá vojenská, průmyslová a státní tajemství.

Obžalovaný pod tíhou důkazů přiznal tři případy takové zrady, a to jeden v roce 1946 a dva v roce 1947, kdy na tajných schůzkách odevzdal představitelům cizí moci zprávy o československé armádě, o důležitých průmyslových zařízeních a informace o státní politických záležitostech, které v rámci státu musely zůstat přísně utajeny.

Z písemnosti předložených soudu vyšlo najevo, že obžalovaný začal svou zrádnou činnost již za války. V roce 1940 navázal v zahraničí styk s orgánem britské zpravodajské služby, od něhož přijal větší částku peněz a pokyny pro zvyvadačskou činnost proti SSSR. Gen. Pika, který odejel

v roce 1941 do SSSR ve funkci náčelníka československé vojenské mise, tuto činnost tam také podle daných mu instrukcí po celou dobu války prováděl a v tomto grádeování pokračoval i proti osvobozené republice, která mu svěčila nejvyšší vojenské hodnosti a funkce.

Proces s generálem Pikou odhalil i některé veřejnosti neznámé podrobnosti o rejděch reakce v zahraničím odboji a zejména o záměrné záškodnické činnosti reakční kliky generálů v londýnském MNO, z jejichž příkazu generál Pika kladl překážky v budování československých vojenských jednotek v SSSR, pracoval proti rozvoji československo-sovětského přátelství a spojení a přímo maril válečné usilí sovětské i československé armády. Generál Pika, usvědčován před státním soudem písemnostmi, svědci i jeho vlastními, tyto okolnosti svou výpovědí rovněž potvrdil.

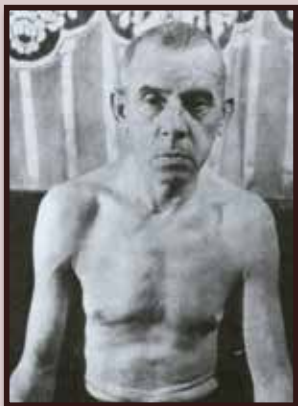
V pátek 28. ledna dopoledne vynesl státní soud rozsudek, jímž byl obžalovaný uznán vinným ze zločinu vojenské zrady podle § 5, odst. 1 a 2 zákona na ochranu republiky a zločinu zneužití úřední moci a odsouzen vedle strátu hodnosti, vyloučení z čs. branné moci, ztráty všech čs. vyznamenání a čestných práv občanských k trestu smrti provazem.

Proces s velením výsadkového vojska

Zatímco v první vlně čistek šlo o to co nejrychleji odstranit nepohodlné důstojníky, kteří otevřeně vystupovali proti nastupující komunistické totalitě, v dalších vlnách čistek přicházeli na řadu i ti, kteří se v duchu předválečné nepolitičnosti armády nijak veřejně neangažovali, avšak předpokládalo se o nich, že s novým režimem nesouhlasí. Komunisté se touto cestou zároveň snažili ovládnout i některé speciální druhy zbraní, kam dosazovali své narychlo vyškolené „kádry“. Jednou z takových zbraní bylo i výsadkové vojsko.

To, přes bohaté válečné zkušenosti, v rámci československé armády vzniklo teprve na podzim roku 1947 po dlouhých diskusích, zda má být organizováno podle západního, nebo východního vzoru. Přestože diskuse skončila kompromisem, v praxi byli vybudováním výsadkových jednotek pověřeni převážně důstojníci ze zahraničního odboje na Západě. V jeho čele stanul plk., později brigádní generál Karel Paleček, jeden z londýnské „zpravodajské jedenáctky“ generála Františka Moravce. Náčelníkem štábu byl jmenován pplk. gšt. Rudolf Krzák, bývalý velitel úspěšné výsadkové operace Silica-Jih.

Oba byli 19. listopadu 1949 zatčeni a spolu s bývalým velitelem výsadkové operace Potash Janem Bardejsem a účastníkem operace Platinum-Pewter npor. Jaroslavem Klemešem postaveni před Státní soud. Byli uznáni vinnými z tak absurdních obvinění, jako například, že již v říjnu 1945 připravovali státní převrat. Teprve po pádu Bedřicha Reicina, který měl na jejich odsouzení značný podíl, byly rozsudky revidovány a 22. května 1952 byli oba propuštěni na svobodu.

*Brigádní
generál Karel
Paleček
jako velitel
výsadkového
vojska
československé
armády*

*Generál Paleček po návratu
z vězení v roce 1952*

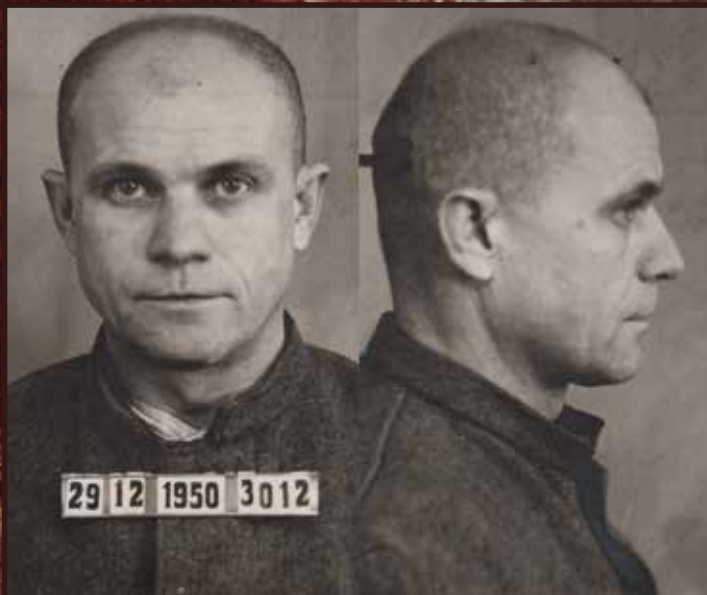

Rudolf Krzák na fotografii z roku 1944, zhotovené krátce před odletem do akce na vyčkávací základně v Itálii

Jaroslav Klemeš v době, kdy před svým zatčením sloužil jako tělovýchovný důstojník u 2. pěšího pluku.

Bývalý velitel výsadkové skupiny Potash Jan Bartejs se v roce 1945 vrátil do rodné Třebíče a žil zcela v ústraní. Ani to jej neuchránilo před zatčením a odsouzením. Na vězeňském snímku z roku 1950

„Domeček“ – mučírna

5. oddělení Hlavního štábu

Po únoru se mohla plně rozvinout pověstná represivní činnost 5. oddělení Hlavního štábu, dříve Obranného zpravodajství. Běžným nástrojem se staly provokace, například podvržení kompromitujících materiálů a falzifikátů, provokování útěků do zahraničí se zatčením, vytváření fiktivních ilegálních skupin, jejichž aktéři pak byli zatýkáni a odsuzováni jako za skutečnou činnost. Nejvíce proslula skupina R 5. oddělení Hlavního štábu a její příslušníci pplk. Ludvík Souček, pplk. Karel Bohata, mj. Rudolf Turek a správce věznice v Praze na Hradčanech, pověstného „domečku“, škpt. František Pergl. Vesměs šlo o bývalé vojáky, kteří se ale protinacistického odboje nezúčastnili. Při vyšetřování zasloužilých bojovníků za vlast užívali psychické i fyzické násilí jako bití obuškem, fackování, dávání do želez, nucené pochodování v noci, polévání studenou vodou, cvičení do omdlení, buzení v noci, kopání či bití přes chodidla.

Po Reicinově zatčení 8. února 1951 se dostali do vazby Státní bezpečnosti i jeho bývalí podřízení. Do 11. září 1951 to bylo již 67 osob. Poté proběhlo rychlé a přísně tajné vyšetřování násilných vyšetřovacích metod a vazby v „domečku“. Reicinův nástupce generál Josef Musil byl odsouzen k trestu smrti a popraven. Hlavní organizátor provokací plukovník Richard Mysík spáchal sebevraždu. Další zatčení byli odsouzeni k různě dlouhým trestům odnětí svobody. Mnoho z nich však již v roce 1957 omilostnil Antonín Zápotocký se zdůvodněním, že nejednali z nepřátelství proti lidově demokratickému zřízení. Naopak většina důstojníků odsouzených nespravedlivě vinou zločinů vyšetřovatelů 5. oddělení zůstala ve vězení až do amnestie v květnu 1960.

Za budovou vojenské věznice v Kapucínské ulici na pražských Hradčanech se skrýval smutně proslulý „domeček“ – věznice OBZ.

Bedřich Reicin na vrcholu moci, nedlouho před svým zatčením v březnu 1951

Jedním z nezákonně vězněných v „domečku“ byl i bývalý velitel 2. samostatné paradesantní brigády v SSSR brigádní generál Vladimír Přikryl.

Štábní kapitán Jan Bartejs, za války velitel výsadku Potash, byl vězněn v „domečku“ patnáct měsíců.

Vojenská justice

Také justiční služba čs. armády prošla po únorovém převratu rozsáhlými personálními čistkami. V dubnu 1949 byl penzionován její nejvyšší představitel, ruský legionář generál Ladislav Rutar. Obětí čistek se stali také další vysocí představitelé vojenské justice – např. generálové Jan Vančura a Evžen Esterák, účastníci čs. zahraničního odboje na Západě.

Nejznámější vojenský právník generál Bohuslav Ečer, který se v londýnském exilu od roku 1942 zásadním způsobem podílel na vytvoření československé i mezinárodní legislativy nezbytné ke stíhání válečných zločinů a po válce vedl v západních okupačních zónách Německa a Rakouska pátrání po jejich pachatelích, působil sice od roku 1946 v akademické sféře, byl však vystaven stejné profesní perzekuci.

Vojenská justice hrála důležitou úlohu v přípravě politických procesů, jejichž soukolí se začalo roztáčet hned v roce 1948. Vojenské soudy dostávaly většinou méně závažné politické „prohřešky“.

Vojenští soudci a prokurátoři však působili i u nechvalně známého Státního soudu, který soudil výhradně trestné činy podle zákona č. 231/1948 Sb., „na ochranu lidově demokratické republiky“, a vojenské kolegium existovalo i u Nejvyššího soudu.

Z této pozice se někteří vojenští právníci, kteří projevíli ochotu s novým režimem spolupracovat, aktivně podíleli nejen na soudní perzekuci, ale přímo i na justičních vraždách. Nejznámějším pachatelem těchto zločinů je bezpochyby Karel Vaš – bývalý příslušník čs. jednotky v SSSR, který působil ve vojenské justici od konce roku 1947 až do roku 1951, kdy byl sám zatčen a odsouzen na doživotí. Vaš byl přímo zodpovědný za vraždu generála Heliadora Píky. Trest smrti navrhoval v desítkách dalších případů, z nichž nejméně 12 bylo vykonáno.

*JUDr. Jan Vančura, bývalý legionář
z I. světové války a důstojník
čs. zahraniční armády na Středním
východě a ve Velké Británii*

*Evžen Esterák v době, kdy byl důstojníkem
čs. zahraniční armády na Západě*

*Karel Vaš, rodák z Užhorodu, před válkou
levicový advokát. Po únoru 1948 jeden z hlavních
strůjčů politických procesů a justičních vražd,
na jehož rukou ulpěla krev generála Heliodora
Píky a nejméně 11 dalších obětí komunistické
justiční zvěře.*

*Bohuslav Ečer ještě jako generál
justiční služby s ministrem
spravedlnosti Prokopem Drtinou*

Tábor nucené práce Mírov

Důstojníkům a rotmistřům propuštěným z armády po únoru 1948 se dostalo zvláštního zacházení. V řadě případů navrhovalo 5. oddělení Hlavního štábu a vedení MNO jejich internaci v mírovském táboře nucené práce (TNP). Šlo o takzvané akce D. Uskutečnilo se jich od 20. dubna 1949 do 11. září 1950 celkem šest a týkaly se okolo 300 bývalých vojáků. Hlavním kritériem pro výběr byl zjevně postoj hodnocených k tzv. lidové demokratickému zřízení, k převratu v únoru 1948 a postoj k Sovětskému svazu jako takový. Nelze říci, že by se internace týkala především veteránů protinacistického odboje na Západě. Mezi internovanými najdeme důstojníky a rotmistry působící v československé armádě již v době první republiky nebo příslušníky vládního vojska, kteří pokračovali po válce ve službě v československé armádě. Ojedinele najdeme dokonce i účastníky odboje na Východě. Nešlo většinou o otevřené odpůrce či kritiky nového režimu. Ti byli za domněle či skutečně spáchané trestné činy odsuzováni soudy. V případech internovaných v TNP Mírov se jednalo o lidi jen údajně potenciálně nebezpečné režimu. Alespoň za ty je považovalo 5. oddělení Hlavního štábu.

Tábor nucené práce na Mírově vznikl 22. dubna 1949. Udává se, že jím prošlo 289 vojáků z povolání. Internovaní se stali cílem ponižování a hrubého násilí ze strany příslušníků ostrahy. Pracovní využití bylo spíše symbolické. Smyslem zařazení důstojníků do tohoto TNP byla zjevně jejich kontrola, izolace a v neposlední řadě nerušené vystěhování jejich rodin z bytů a mimo Prahu.

Režim zde nebyl příliš odlišný od toho, který panoval v mírovské věznici sídlící ve stejném objektu. Nechyběly ani případy úmrtí. V mírovském TNP zemřel v důsledku otřesných podmínek, které zde panovaly, např. předválečný zpravodajský důstojník pplk. Bohumil Dítě, bývalý velitel ženijní rotы Čs. samostatné obrněné brigády a nositel řádu Britského impéria plk. Jiří Souhrada, nebo brigádní generál Jaroslav Hrabovský.

Po Reicinově zatčení byli internováni důstojníci a rotmistři v průběhu června a července 1951 v několika skupinách propuštěni a 18. července 1951 byl TNP Mírov definitivně zrušen. Přes sliby čekala propuštěné většinou manuální práce a život občanů druhé kategorie.

Mírov v roce 1952

Ověrní národní výbor v Praze I.....
č.j. 3/50.....

N á z v

Trestní komise obvodního národního výboru v Praze
uzavřela dne 12. září 1950 na základě provedeného řízení, že
František Masariček 6.12.1902 bytem.....
při III. úrovně povolením
při III. úrovně povolením
se nepostavil pod soudní kritiku lid. dem. správy a určil
všichni členové
čím se dopustil trestního činu dle ustanovení § 127
trestního zákona správného.

Protože pak v jednání odsouzeného byl projevem zřejmý
nepřátelský postoj k lidové-demokratickému řádu republiky a
socialistické výstavbě republiky, bylo při stanovení trestu
přihlédnuto k ustanovení § 12 odst. 3 trestního zákona správného
a obviněný se odsuzuje k pokutě
v případě její nedobytnosti k nahrazení trestu odnětí svobo-
dy v trvání k trestu odnětí svobody v trvání
3 roků a vedlejším trestu

Nahrazení trest odnětí svobody, trest odnětí svobody,
trest výkonu v táboře nucené práce.

Do trestu odnětí svobody se započítává doba
po kterou odsouzený byl ve vazbě. Přislíbené opatření o
výkonu trestu bude provedeno po právoplatnosti nálezů.

O d ť v o d n ě n í :

Komuný štatiska a výšechem svém bylo zjištěno, že
nepostavil se budovatelskému snu lidu a naopak
toto se snažil rušit. Satalil pobuřující řeči, které slyšel od
drůbe usoby a tyto nezaslehl, a to byla jeho povinnost.

Vojenská hodnostní listina č. 100
doplnění slouží
číslo: 1000/8-1 - 08 1951
Průběh: 20.0000... 1951
Vše: Masariček, František, JUDr.,
1912.9.12., - odnětí vojenské
hodnosti podle zák. č. 127/1949
22.

Vyřizuje se č. 1
Výpis č. 1
Pan pplk. v. zvl.
JUDr. František Masariček
t. z.
M i r o v, Tábor nucené práce

Podle ustanovení § 1 a 3 zákona ze dne 22. února 1949,
č. 52 Sb. o odnětí vojenské hodnosti některým důstojníkům,
rotmistrům a poddůstojníkům n. d. sloužícím v armádě
ANO, rozhodl se č. 83/1951 ze dne 1.11.1951 vojennou hodnost
podplukovníka v. zvl. zrušit.
Důvod: Prováděním Písma bylo zjištěno, že pro svd
často a jednání neobvyklé náruky byli spolehlivými a zcela
oddanými lidové demokratickému zřízení.
Podle ustanovení § 4, odst. 1/ tohoto zákona a podle §
30, odst. 1/ zák. č. 52/1949 Sb. přikládá Ván ANO, zároveň
do práva mistry jako v o. j. i. n. a v. slouže.
O tom Ván spravují s výřevy, vyřet v připojené příloze
vrátil o b. r. a t. e. a všechny své dosavadní vojenské doklady
/sat. voj. průkaz, jmenovací dekret, příp. jiné, pokud Ván byly
vyřizány./

Přiložky: 1 zpr. obálka
Zástupce národního dopl. el.
mjr. Josef Šolka

Sdělení o odebrání
vojenské hodnosti vojáka
internovaného na Mírově
(archiv rodiny Františka
Masaričky)

Ukázka nálezů komise pro TNP,
na jehož základě se dostávali
důstojníci na Mírově (archiv
rodiny Františka Masaričky)

Plukovník Jiří Souhrada

– jedna z obětí TNP

V TNP byla nezákonně vězněna řada zasloužilých účastníků odboje proti nacistům a někteří za to zaplatili i životem. Mezi takové patřil i Jiří Souhrada, který se narodil 10. dubna 1898 v Litoměřicích. Vystudoval rakouské vojenské školy, velel rotě na italské frontě a roku 1919 prodělal tažení proti Maďarům. Po válce sloužil v československé armádě. Vyučoval také na pěchotním učilišti v Milovicích i na Vojenské akademii v Hranicích ženijním technikám. Patřil k elitě armády, napsal desítky článků do vojenských odborných časopisů.

Se svým bratrem, podplukovníkem Generálního štábu Hynkem Souhradou na začátku okupace shromažďovali a ukrývali zbraně, stělovo a trhavinu. Před zatčením spolu 15. března 1940 uprchli do zahraničí. Přes Polsko, Maďarsko a Jugoslávii dorazili v dubnu 1940 k československému vojsku do jihofrancouzského Agde. Jiří Souhrada sloužil jako velitel divizních ženistů ve Francii a velel rotě ženistů i ve Velké Británii a od září 1944 při obléhání přístavu Dunkerk. V srpnu 1945 byl povýšen do hodnosti plukovníka. Po návratu do vlasti se stal velitelem ženijního učiliště v Litoměřicích, kde předával žákům své bohaté zkušenosti.

Schopný a respektovaný voják byl již 2. března 1948 poslán na dovolenou, 23. září 1949 zatčen a 16. ledna 1950 odvezen do TNP na Mírově. Zemřel zde na infarkt již 14. dubna 1950, jen několik dní po svých dvaapadesátých narozeninách.

Jeden z internovaných, poručík Josef Klimeš, zachoval o jeho smrti toto svědectví: „Spali jsme na dvou lůžkách tři, uprostřed plukovník Souhrada. Ten byl na pár dní u delšího výslechu v kanceláři. K večeru se vrátil, téměř nepromluvil, nejedl a večer asi v 10 hodin zemřel. Volali jsme dozorce, že zde máme mrtvého. Nebylo to nic platné, až pozdě v noci jsme ho mohli vynést na chodbu. Byl to skvělý člověk, velitel ženijního vojska, odborník.“

Budoucí oběť TNP Mírov, Jiří Souhrada, jako důstojník československé zahraniční armády ve Velké Británii na snímku z léta 1940

Věznění vojáků

Vrchol perzekuce vojáků představují jistě vazby, soudní procesy, věznění a někdy i popravy. Do roku 1952 existovala síť vojenských věznic u nižších vojenských soudů. K výkonu trestu vojenských osob sloužila původně i část trestnice Leopoldov a od 1. července 1949 čistě vojenská trestnice v Opavě. V roce 1952 bylo sjednoceno vězeňství v rámci Ministerstva národní bezpečnosti a všechna vojenská vězeňská zařízení byla zrušena.

Pro politickou trestně právní perzekuci vojáků představovalo nejvýznamnější událost přijetí zákona č. 232/48 Sb., kterým vznikl Státní soud a Státní prokuratura pro souzení případů tzv. protistátní činnosti. Jejich pravomoci podléhaly i vojenské osoby.

Do února 1949 byly nejčastějšími důvody zatčení pokusy o ilegální překročení státních hranic, obvinění z činnosti pro západní zpravodajské služby či údajné styky s představiteli nekomunistických politických stran. Od jara 1949 proběhlo několik procesů s vojáky připravujícími vojenské převraty. Mnohdy šlo o provokace OBZ. Od podzimu 1949 pomáhali připravovat procesy i sovětsští poradci. Plány či pokusy o opuštění republiky představovaly nejčastější důvody soudního postihu letců. V pojetí tehdejší justice nešlo o pouhé opuštění republiky, ale o velezradu. Soudy odůvodňovaly přísné rozsudky tzv. notoriitou. Je totiž „notoricky známo“, že se uprchlíci v zahraničí automaticky zapojí do činnosti proti režimu.

Vojáci se stávali oběťmi politických procesů či zcela účelových provokací. To byli třeba divizní generál Heliodor Píka, pplk. František Skokan či škt. Josef Kučera. Režim trestal samozřejmě i ty, kteří se vědomě zapojili do odbojových akcí, byť mnohdy bez naděje na úspěch. Zde je možno uvést jména pplk. gšt. Josef Gonic, pplk. Vilém Sok, kpt. Karel Sabela či mjr. Květoslav Prokeš.

Příkladem těžké osobní zkoušky a hořkého životního zklamání byl i osud armádního generála in memoriam RNDr. Karla Janouška (1893–1971), zatčeného po provokaci OBZ, dvakrát odsouzeného Státním soudem a vězněného nakonec dvanáct roků.

Podplukovník Jakub Koutný, veterán 1. čs. armádního sboru v SSSR, se měl stýkat s agenty západní zpravodajské služby. Byl odsouzen k trestu 24 let vězení. Zemřel 4. února 1960 v Trestním ústavu Leopoldov ve věku 64 let na selhání srdce.

Štábní rotmistr Silvestr Müller, účastník zahraničního odboje v řadách RAF ve Velké Británii. Po roce 1948 působil jako kurýr pro západní zpravodajské služby. Koncem roku 1949 byl odsouzen na doživotí. Zemřel na následky úrazu při závalu v dole 28. ledna 1954 u Příbrami.

*Silvestr Müller
na poválečném
snímku*

Major v. v. Květoslav Prokeš, zde na snímku ve Velké Británii za války. V roce 1949 se zapojil do přípravy údajného vojenského převratu, 30. července 1949 byl odsouzen k trestu smrti a popraven.

Třetí vlna čistek v československé armádě

Od března do září 1949 proběhla v československé armádě třetí etapa čistek. Jejím cílem byla totální přestavba armády v duchu komunistické ideologie a podle sovětského vzoru. Začala novým prověřováním téměř 3 000 generálů a důstojníků ústředních úřadů a složek (ministerstvo, Hlavní štáb, vysoké vojenské školy). V této etapě se orgány odpovědné za čistky zaměřily na určité skupiny vojáků z povolání, především na letce ze Západu, kteří byli z armády až na 30 vybraných jednotlivců všichni odstraněni. Začala promyšlená a řízená likvidace celých skupin důstojníků spojených svým vojenským původem, činností za války, vzděláním, stávajícím místem služby apod. Novým faktorem bylo, že čistky směřovaly na stále nižší stupně velení. To souviselo se snahou odstranit z armády určité kategorie důstojníků a s umělým vytvářením tzv. protistátních vojenských skupin, které zpravodla připravovaly vojenský puč proti novému režimu (skupina Pravda vítězí, Praha-Žatec a další). Při jejich tvorbě sehrávalo hlavní roli opět Obranné zpravodajství a jeho agenti, kteří skupiny organizovali, popřípadě do nich pronikali a zajišťovali, aby jejich činnost probíhala pod kontrolou zpravodajských orgánů až do chvíle zatčení.

Novým a současně typickým prvkem třetí etapy očisty armády bylo propojování vojenské „protistátní“ činnosti s civilní. Ve většině tzv. protistátních skupin figurovali vedle vojáků také civilisté – členové Sokola, Junáka a dalších organizací z různých oblastí společnosti. Souviselo to s tažením proti organizacím, které ještě neměla KSČ pod plnou kontrolou a chystala se k jejich zákazu. Propojování vojenské a civilní složky mělo také vyvolat dojem, že opravdu dochází k naplňování Stalinovy teze o „zostřování třídního boje“ a že novému režimu hrozí velké nebezpečí. To mělo zdůvodnit velmi tvrdý postup i drakonické tresty (rozsudky smrti, doživotní vězení, odnětí svobody od 10 do 20 let).

„Je třeba rychle dohonit, co bylo zameškáno v předúnorových dnech, kdy reakce brzdila a sabotovala, a věnovat zvýšenou pozornost politické výchově velitelského sboru,“ prohlásil Klement Gottwald před budoucími osvětovými důstojníky.

Členové Vojenského komitétu při ÚV KSČ Klement Gottwald, Rudolf Slánský, Bedřich Reicin a Ludvík Svoboda

Osvětový aparát se prostřednictvím stranických schůzí snažil upevnit vedoucí úlohu KSČ v armádě.

Československá branná moc na přehlídce v roce 1949

Oběti třetí vlny čistek

Bohumil Boček a Karel Klapálek

Zdálo se, že represe režimu se časem vyčerpají a že alespoň někteří vojenští profesionálové, kteří projeví dostatečnou konformitu, zůstanou čistek ušetřeni a budou moci dál sloužit v armádě.

Toto očekávání se však nesplnilo. Komunistický režim neměl důvěru ani k předúnorovým členům komunistické strany. Postupně byly likvidovány všechny garnitury předúnorových důstojníků včetně těch, kteří byli dříve považováni za oporu nového režimu. Velmi záhy po převratu se stali nežádoucími ti, kteří měli zkušenosti z jugoslávského odboje, zanedlouho je následovali také bývalí španělští interbrigadisté a téměř současně s nimi i někteří vojáci čs. jednotek z východní fronty.

Typickým proto může být osud poválečného náčelníka Hlavního štábu čs. armády, armádního generála Bohumila Bočka. Tento ruský legionář a meziválečný důstojník čs. armády se po okupaci zapojil do odboje a v únoru 1940 odešel za hranice. Sloužil v čs. zahraničních jednotkách ve Francii a Velké Británii a v srpnu 1944 odjel do SSSR, kde se stal velitelem 1. čs. samostatné brigády a později zástupcem velitele 1. čs. armádního sboru. V dubnu 1945 stanul v čele Hlavního štábu, který vedl až do léta 1948. Během únorového převratu podpořil nastupující komunistickou totalitu. V důsledku zatčení svého syna, který se angažoval v protikomunistickém odboji, byl zbaven funkce a posléze propuštěn z armády. V únoru 1951 byl zatčen a ve vykonstruovaném procesu odsouzen na doživotí. Zemřel ve výkonu trestu ve Valdčicích 16. října 1952.

Podobným způsobem dopadl např. i armádní generál Karel Klapálek, bývalý velitel čs. vojenské jednotky na Středním východě a poslední velitel 1. čs. armádního sboru na východní frontě. V únoru 1951 byl dán do výslužby a v listopadu 1952 zatčen. Za „sabotáž Košického vládního programu“ byl ve vykonstruovaném procesu odsouzen na šest let a na svobodu propuštěn teprve v dubnu 1956.

*Generál Bohuslav Boček
na podzim roku 1945
s budoucím prezidentem USA
generálem Davidem Dwightem
Eisenhowerem během jeho
návštěvy v Praze*

Bohumil Boček na předválečném snímku

Karel Klapálek na poválečném snímku, již jako armádní generál

Karel Klapálek v době, kdy byl velitelem československé vojenské jednotky na Středním východě.

Čtvrtá vlna čistek

Poslední perzekuční etapu lze ohraničit podzimem 1949 až rokem 1953. Jako v jiných oblastech bezpečnostních a obranných struktur i zde byli činní sovětsští poradci. V té době se v celé společnosti zostřoval boj proti tzv. vnitřnímu nepříteli. Probíhaly spíše preventivní čistky, které postihly i vůči nové moci loajální velitele. Pomáhaly překlenout první období poúnorové přeměny armády, kdy bylo k dispozici ještě poměrně málo vlastních nových kádřů. Jakmile však již předúnoroví velitelé nebyli potřeba, nová moc se jich bez milosti zbavila. Někteří nepostradatelní důstojníci mohli zůstat ve funkcích nebo byli přemístěni od bojových jednotek na méně významná místa.

Poúnorový tvůrce a velitel výsadkového vojska brigádní generál Karel Paleček byl spolu se svým zástupcem pplk. Rudolfem Krzákem zatčen v listopadu 1949, odsouzen na devět let a propuštěn ve špatném zdravotním stavu z vězení v květnu 1952.

Časté bylo také obvinění ze sabotování výstavby armády podle sovětských zkušeností. To odpovídalo hledání skrytých nepřátel, příčin neúspěchů přeměny společnosti. Tak došlo v tomto období i na ministra národní obrany Ludvíka Svobodu, který se ocitl ve vazbě na podzim 1952.

Dne 24. 4. 1950 byl armádní generál Drgáč zproštěn funkce náčelníka Hlavního štábu a na počátku roku 1951 přeložen do výslužby. Dne 23. listopadu 1952 byl zatčen, obviněn ze sabotáže budování armády a odsouzen pro údajnou velezradu a vyzvědačství na 24 roků vězení. Po odsouzení prošel trestnicemi Ilava, Leopoldov, Mírov a Pankrác. Na svobodu se dostal 18. dubna 1958 po pěti a půl letech věznění.

V roce 1952 bylo v armádě již 82 procent důstojníků „poúnorových“. Z původního velitelského sboru zbylo jen torzo. Západní letci, velitelé jednotek ze Západu, ale i z Východu či interbrigadisté ze Španělska již z armády zmizeli.

*Josef Pešek na konci první světové války
v uniformě čs. legií v Itálii*

Generál intendační služby Josef Pešek byl 5. srpna 1949 odsouzen na dvanáct let za údajné vyzvědačství. Ve věku 69 let zemřel 16. května 1953 v Brně na rakovinu jater.

Plukovník Karel Paleček

Armádní generál Šimon Drgáč

Pomocné technické prapory

Bezprostředně po únoru 1948 začala být třídně politická kritéria uplatňována také vůči vojákům základní služby. Koncepce výstavby silné armády neumožňovala nepovolat do vojenské služby početnou skupinu branců, na druhé straně nebylo možné pustit ze zřetele tzv. státobezpečnostní hlediska. Obranné zpravodajství připravilo směrnice pro vyhledávání politicky, státně a národně nespolehlivých osob, podle nichž začali být všichni odvedení branci ještě před nástupem k výkonu vojenské základní služby prověřováni příslušnými orgány.

K 1. říjnu 1948 vznikly čtyři silniční prapory, ve kterých začali sloužit politicky nespolehliví vojáci základní služby. Procházeli zkráceným výcvikem, sloužili beze zbraně a jejich bojovým úkolem byla pracovní činnost, především těžké zemní práce. Žili ve velmi těžkých podmínkách, ubytování, stravování a hygiena nenaplnily požadavky základních řádů. V říjnu 1949 bylo v silničních praporech zařazeno téměř dva tisíce vojáků.

V roce 1950 byl předložen nový odvodní systém, podle kterého byl každý mladý muž prověřen ještě před odvodem a odvodní komise byla rozdělena na zdravotní a politickou. Ke stávajícím zdravotním klasifikacím přibyla klasifikace „politicky nespolehlivý“. Nový odvodní systém umožnil ze zhruba 150 000 branců vytipovat téměř 10 000 politicky nespolehlivých. Každý z nich byl bez ohledu na zdravotní stav odeslán k zvláštním jednotkám – pomocným technickým praporům. Ty byly vytvořeny v září 1950 reorganizací stávajících čtyř silničních praporů a v říjnu vznikly čtyři těžké prapory, které nahradily stávající vojenské báňské oddíly. Na podzim 1951 byl systém doplněn o institut výjimečných vojenských cvičení, na něž byli povoláváni nejen záložníci, ale i muži od 17 do 60 let bez branné povinnosti. Početního vrcholu dosáhly pracovní jednotky v roce 1952, kdy ve dvaceti PTP a šesti technických praporech sloužilo přes 30 000 mužů, z toho 15 000 politicky nespolehlivých.

Po smrti J. V. Stalina a K. Gottwalda došlo k jistému uvolnění a začal proces snižování počtu vojenských pracovních jednotek. K 30. dubnu 1954 byly zrušeny poslední čtyři PTP i klasifikace „politicky nespolehlivý“ a v květnu se začali vracet domů ti, kteří odsloužili v PTP nejméně 24 měsíců.

Příslušníci pomocných technických praporů na Ostravsku

Kromě těžby uhlí byli pétépáci využíváni ve vojenském stavebnictví, např. i při výstavbě rekreačních objektů armády.

Fotbalové mužstvo lehkého 54. pomocného technického praporu v Lešti

Orchestr III. pomocného technického praporu na Ostravsku

Pozdní období čistek 1956–1958

Východním bodem pro výstavbu ČSLA ve druhé polovině 50. let se stal Protokol o plánu rozvoje ozbrojených sil Československa v letech 1955–1959 podepsaný v prosinci 1954 v Moskvě. Přípravené plány výstavby však nebyly zcela uskutečněny z politických a ekonomických důvodů. Sovětský svaz a jeho spojenci se rozhodli k jednostrannému snížení mírových počtů svých ozbrojených sil. Politické byro ÚV KSČ se souhlasem Sovětů přistoupilo v letech 1955–1958 k několikerému snížení celkových počtů ČSLA. Tímto krokem se snažilo odlehčit národnímu hospodářství a vyřešit nedostatek vojáků základní služby. Postupně došlo ke snížení počtů armády z necelých 280 000 na necelých 184 000 mužů. S celkovou redukcí armády klesl i počet důstojníků a generálů o téměř 12 000. Toho využila komunistická strana ke zvýšení „třídních a politických kvalit“ velitelského sboru.

Na základě rozsáhlého rozboru struktury velitelského sboru z hlediska jeho třídně politických a odborných kvalit přistoupilo velení armády k postupnému propouštění vojáků z povolání. Nejprve odcházeli do zálohy či do výslužby ti, kteří se pro věk nebo zdravotní stav stali nezpůsobilými pro další službu, byli zhodnoceni jako odborně nezpůsobilí, opakovaně žádali o propuštění do civilu nebo pro nadpočetnost u jednotlivých druhů vojsk a služeb.

Snaha o zvýraznění odborných hledisek vedla k tomu, že z armády odcházeli i bývalí příslušníci čs. jednotek v SSSR za druhé světové války a dělnické a stranické kádry z náboru v první polovině 50. let, kteří měli nedostatečné vojensko-odborné znalosti a na nové úkoly již nestačili. Svůj vynucený odchod nesli těžce a poukazovali na to, že ve službě nadále zůstávají příslušníci bývalého vládního vojska a armády Slovenského státu včetně tzv. Haššíkovy armády. Zejména po povstání v Maďarsku začala komunistická strana pohlížet na tyto důstojníky s nedůvěrou a jejich působení za války se stalo „vážnou kádrovou závadou“. V květnu 1957 bylo ve službě 2 195 příslušníků armády bývalého Slovenského státu a 2 360 vojáků vládního vojska. Podle zásad schválených politbyrem mělo zůstat ve službě jen 791 bývalých vládních vojáků a 1 486 příslušníků bývalé armády Slovenského státu do doby, než budou nahrazeni mladými důstojníky z vojenských škol.

Příslušníci ČSLA každoročně upevňovali jednotu s lidem v prvomájových průvodech.

Idylický obraz důstojníka ČSLA

Ve skutečnosti vojáci z povolání udržovali vysokou bojovou pohotovost v kasárnách nebo na taktických cvičeních v terénu.

Na ideologickou pevnost velitelského sboru dohlížely útvarové stranické organizace.

Od poloviny 50. let přicházeli do ČSLA mladí důstojníci s uceleným vojenským vzděláním a začali nahrazovat důstojníky ze stranického náboru.

Bilance

Velitelský sbor poválečné československé armády vznikl ze všech zahraničních a domácích odbojových složek, ale i z vojáků meziválečné čs. branné moci, kteří se do odboje nezapojili nebo naopak sloužili v armádě Slovenského státu a ve vládním vojsku. Způsob, jakým byl vytvářen, vedl k tomu, že byl vytvořen nejednotný velitelský sbor atomizovaný do různých zájmových skupin. To umožnilo po únorovém převratu komunistické straně snadněji ovládnout armádu. Aby si zajistila mocenské postavení ve státě, rozhodla se přebudovat velitelský sbor na základě tzv. třídně politických kritérií. To znamenalo, že těsně po únoru muselo opustit armádu 27 generálů a 813 vyšších důstojníků. Následná vlna čistek ve velitelském sboru zasáhla všechny jeho skupiny (vojáky ze Západu, z Východu, z domácího vojska, odbojáře i „španěláky“). V letech 1948 až 1953 bylo z celkového počtu více než 13 000 příslušníků velitelského sboru skoro 4 000 důstojníků propuštěno z politických důvodů, takřka 1 000 odsouzeno k vysokým trestům odnětí svobody, 28 popraveno na základě vykonstruovaných soudních procesů, téměř 500 odesláno do táborů nucené práce a 2 500 vystěhováno do příkázaných míst. V roce 1956 sloužilo v ČSLA více než 80 procent vojáků z povolání, kteří do armády přišli po únoru 1948. Přes 66 procent z nich bylo členy KSČ a dalších 16 procent členy ČSM. Perzekuce nezasáhla jenom vojáky z povolání, ale postihla i vojáky v základní službě. Politicky nespolehliví – tzv. éčkaři – vykonávali vojenskou základní službu beze zbraní u pomocných technických praporů, a to často v nevyhovujících a životu nebezpečných podmínkách.

Nastoupený reformní kurz ve druhé polovině 60. let vrcholící pražským jarem v roce 1968 rozběhl rehabilitační proces, který se týkal také vojáků z povolání i v základní službě perzekvovaných v první polovině 50. let. Invaze armád států Varšavské smlouvy násilně ukončila nastoupený reformní kurz a přerušila i rehabilitaci bývalých příslušníků armády. Naopak počínající normalizace zahájila novou vlnu čistek v ČSLA, během níž opustilo armádu na 6 500 vojáků z povolání. Úplné rehabilitace se všechny skupiny perzekvovaných dočkaly až po zhroucení komunistického totalitního režimu na podzim 1989.

DESTRUKCE DŮSTOJNICKÉHO SBORU 1945–1958

Autoři výstavy: Jiří Plachý, Jan Šach,
Prokop Tomek

Výtvarné řešení a zlom: Milan Srový

Jazykový redaktor: Tomáš Xaver

Fotografie: Národní archiv, Vojenský ústřední
archiv – Vojenský historický archiv, archiv autorů,
Vojenský historický ústav Praha, Archiv Národního
muzea, Kabinet historie Vězeňské služby ČR,
Ivo Masařík, Tomáš Jakl.

